

azok a szükségletek, amelyek pénzzel meg nem váltható emberi szenvedés formájában a jövő hívását jelentik. S ha ma még ezeknek — a másikt emberre irányuló — szükségleteknek az artikulációját a bürokratikus intézmények és a bonyolult ideológiai apparátus fékezzük is, legfeljebb késleltethetjük, de meg nem gátolhatják e hiányérzet szükségletté erőlködését.

LUKÁCS GYÖRGY LEVELE A TIMES IRODALMI MELLÉKLETÉHEZ*

Budapest, 1971. 2. 15-én

Kedves Crook Úr!

Nagyon köszönöm 1971. január 21-i levelét. Feladott leckéje, a „jövő könyveinek” jelzése, rendkívül érdekes. Olyan kérdéskör ez, amely termékeny mozgásba hozhatja minden tudatos teoretikusban a legmélyebb gondolati irányait — a szubjektíveket és objektíveket egyaránt.

Így rögtön a központi kérdéssel kezdem. Közvetlenül a háború után úgy tűnt, mintha ellenmondást nem tűrően uralná egy-egy gondolkodásmód a két részre osztott világ mindkét felét. A szocialista világban nem volt észlelhető ellenzéke a marxizmus ártó sztálini értelmezésének. És a kapitalista nyugatot is látszólag ugyanannyira konkurrencia nélkül uralta az „american way of life” neopozitivistá gondolati manipulációja.

Az utóbbi negyedszázad társadalmi eseményei azonban erősen megrendítették mindkét ideológiai monopóliumot, híveik sorában ideológiai bizonytalanságokat, sőt válságokat okozva. E mozgalmak egyre erőteljesebb kibontakozása fokozatosan — nagyon egyenlőtlenül, de világosan — rámutatott arra, hogy a negyedszázaddal ezelőtt rég meghaladottként elvetett eredeti marxi tant és módszert méltán tekinthetjük ma is az emberi társadalmiság történetében kimutatható elméleti és gyakorlati összefüggések kiemelkedő szemléletmódjának.

Alszerénység lenne nem említenem, hogy a közvélemény e változásában az én elméleti munkáim is bizonyos szerepet játszottak és játszanak. Működésben azonban elégtételt érezve figyelem a tendenciákat, egyúttal kötelességemnek vélem kimondani azt is, hogy jelen esetben lényegében mégsem egy személyes teljesítmény sikeréről van szó. Ha írásaimat genesisük és közvetlen hatásuk összefüggésében tekintni, egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy elméleti tevékenységem sosem a „magányos” gondolkodó

*Lukács György ezzel a levéllel válaszolt a *Times Literary Supplement* kérdésére, a „jövő könyveit” illetően. Közlését azért tartjuk indokoltnak, mert nagy vonalaiban megvilágítja a Budapesti iskola belső összefüggéseit. Zdravko Kučinar itt közölt tanulmánya is hivatkozik erre a levélre. A levél, tudomásunk szerint, ezúttal jelenik meg magyarul első ízben.

volt, hanem irányzat, „iskola” létrehozására irányult már kezdettől fogva, s egyre növekvő mértékben.

Bármennyire is megállapozták Marx kérdésfeltevéseit Hegel, a klasszikus angol közgazdaságtan és az első jelentős utópisták, ő maga tudományos lángelme volt, aki elméleti műveiben radikálisan újat fedezett fel, s ezt sikerrel alkalmazta a tudományos munka széles és hatékony módszertani alapjául. Az ún. „Budapesti iskola” abból a célból jött létre teoretikus és pedagógiai tevékenységem során, hogy kipróbálja az ilyen módszerek termékenységét és a társadalmi lét összes fontos területén alkalmazva érvényre juttassa azokat. Ez az iskola — társadalmilag fontos fejlődéskorszakot vizsgáló egyes művei sorában — kísérletet tett arra, hogy struktúrákat és struktúraváltozásokat stb. konkrétan és időszereően elemezzon, abban a történeti-ontológiai folyamatban, amelynek megvilágítását célozza a marxi módszer. Bár ebből az irodalomból mostanáig jóformán kizárólag csak az én — főleg németül írt — tanulmányaim váltak nemzetközi méretekben ismertté, ez nem változtat lényegileg azon, hogy olyan irányzatról van szó, mely társadalmilag fontos és a jövőben majd bizonyosan befolyásos lesz. Ha tehát álló választ kívánok nyújtani az Ön fölöttébb érdekes kérdésére, kötelességem válaszolni a marxizmus e Budapesti iskolájának legjelentősebb műveit, legalább általános vonásaikban.

A Budapesti iskola különböző irányokba elágazó, de összefüggő és koherens gondolatvilágot képvisel. Legtermékenyebb személyisége Heller Ágnes. Három fő műve példaszerűen reprezentálja a Budapesti iskola marxizmusának tendenciáit. Az *arisztotelészi etika* és *A reneszánsz ember* történeti monográfiák. Az előbbi sokoldalúan jellemzi a platoni és arisztotelészi filozófia egészét, az utóbbi pedig pregnáns és dinamikus képet ad a gondolkodás egyik olyan korszakáról, amelyet a marxizmus eddig csak futólag és mellékesen vett figyelembe. E két könyv azonban több is pusztán történeti elemzésnél: olyan korszakokat mutat be — az antikvitás végét és a reneszánsz városközösséget —, amelyekben a legkevésbé alakult ki elidegenedés s a legkisebb volt a távolság az emberi nem lényegi erői és individuális gazdagsága között. Éppen ez a problematika vezette Heller Ágnes eddigi legértetesebb művéhez, *A mindennapi élet* című monográfiájához. A mű a mindennapi tevékenység típusok és gondolkodásmódok rendszerét vizsgálja a maga dinamikus teljességében. (Mindhárom könyv magyarul az Akadémiai Kiadónál jelent meg.) Közülük a legutóbbi egyúttal az utóbbi évtizedben megújuló marxista ontológia egyik legfontosabb alkotása is.

Márkus György kutatásai szorosan kapcsolódnak ehhez a problémakörhöz, de mégis alapvetően más irányba tartanak. *Marx és az emberi lényeg fogalma* című munkája a marxizmus történetében először értelmezi a marxi ontológiának (és a tőle elválaszthatatlan antropológiának) e kulcsfogalmát. Márkus teljesítménye egyedülálló filológiaiul, de egy-

úttal sokkal több is pusztán filológiánál, mert eredményei a marxista módszer alapos megértésére támaszkodnak. Wittgensteinről írt kritikai esszéje és az érzékelés teleologikus strukturáját a marxizmusban megvilágító tanulmánya a szó szigorú értelmében eredeti alkotás: új elképzeléseket bontakoztat ki mindkettő a marxista koncepció nyomán és a szaktudományok megalapozott ismeretében.

Vajda Mihály tudományos tevékenysége ellenkező pályát fut be: az ismeretelmélet felől vezet a társadalmi ontológia és a politikai társadalomtudomány irányába. Husserl-monográfiái (amelyek magyarul az Akadémiai és a Gondolat Kiadónál jelentek meg) nemcsak az első valódi viták a marxizmuson belül a fenomenológiával, hanem egyúttal különböző ismeretelméleti problémákat is megvilágítanak az emberi gyakorlat oldaláról. Tematikusan messzire nyúló elemzése a faszizmusról (amely eddig kizárólag a *Magyar Filozófiai Szemlében* jelent meg) értelmező szándékában jóval túlmegy az alapkérdések feltevésén. Hipotézisét az első meggyőző marxista kísérletnek tekintem e területen.

Esztétikai elemzés módok létrehozása ugyancsak fontos szerepet játszik a Budapesti iskolában. Fehér Ferenc eddig még meg nem jelent Dosztojevszkij könyve Marx elfelejtett fejtegetéseire és az irodalmi anyag pontos ismeretére támaszkodva nyújt újszerű és meggyőző képet az orosz kultúra dinamikus struktúrájáról a múlt század második felében. Fehér egyúttal új marxista regényelméletet is felvázol ebben a művében. Könyve nemcsak irodalomtörténeti szakmunka, hanem szenvedélyes polemika is a modern individualizmussal.

Szilárd meggyőződésem: ilyen művekben készülődik a jövő filozófiai irodalma.

LUKÁCS György

KOCSISZKY Éva fordítása